УДК 339.924 : 338.45

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-43-55>

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ МИТНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УМОВАХ НОВІТНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГОД

Дейнеко О. Т.

Актуальність теми дослідження пояснюється необхідністю врахування впливу інтеграційних угод, зокрема – про створення зон вільної торгівлі, на перелік інструментів, які держава може використовувати для реалізації своєї економічної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема – на перелік митних інструментів.

У світі спостерігається стійке збільшення міжнародного товарообороту, поєднане з тенденцією до поступового зниження торговельних бар'єрів більшістю країн. Посилення інтеграційних процесів позначається на широті впливу та призводить до скорочення переліку митних інструментів регулювання економіки. Зважаючи на ризики соціально-економічного та екологічного характеру, які виникають при відсутності або недостатності державного регулювання економічних процесів, важливим є забезпечення ефективності тих митних інструментів, використання яких можливе за умовами інтеграційних угод. Поряд з цим, увага до митних інструментів посилюється на хвилі ідей «економічного патріотизму» що набувають все більшої популярності в США, Європі та інших країнах світу та критики неолібералізму.

Висвітлення питання у працях вітчизняних та зарубіжних вчених носить спорадичний характер і, зазвичай, прив'язується до проблеми конкретного ринку або галузі у конкретній угоді. Т. Осташко у ряді робіт до та у перші роки після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС проводила дослідження потенційних впливів цієї угоди на інструменти регулювання окремих галузей економіки України. З точки зору узагальнення практики державного регулювання економіки в євроінтеграційних процесах можна відзначити В. Олефіра та О. Митченка, які висвітлюють досвід Болгарії, Польщі, Румунії, країн Африки, Америки та Близького Сходу.

Вказані вище дослідження не розглядають окремі інститути державного регулювання економіки, зокрема митних інструментів на глибинному рівні, концентруючись на безпосередньо економічних процесах та впливі збільшення свободи торговельного обороту на національне виробництво.

Метою дослідження є аналіз впливу міжнародних економічних процесів на митні інструменти реалізації економічної політики держави, з метою вироблення пропозицій щодо ефективного використання цих інструментів.

У роботі використано теоретичний та емпіричний методи пізнання в їх діалектичному поєднанні. При аналізі існуючих інтеграційних процесів використано статистико-економічні методи, зокрема, порівняння, графічних побудов, а також методи описової та компаративної статистики. Для визначення шляхів ефективного використання митних інструментів застосовано компаративні методи, методи аналізу, синтезу, узагальнення, а також системний метод. використано системний метод.

У рамках дослідження розкрито динаміку розвитку інтеграційних процесів та вплив різних їх видів на митні інструменти як загалом, так і в окремих галузях. Досліджено міжнародний досвід застосування митних інструментів в цих умовах і висвітлено найефективніші з них.

Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування державної економічної політики, зокрема щодо зовнішньоекономічної діяльності, продовольчої безпеки, захисту національного продовольчого ринку та його окремих сегментів, підтримки вітчизняних виробників.

Дослідження продемонструвало, що у рамках СОТ для контролю товарообороту ефективним є наближення фактичних митних ставок до розміру зв'язаних. У рамках двосторонніх та багатосторонніх договорів ефективним інструментом, завдяки гнучкості та потенційним напрямкам застосування, є тарифне квотування. Збільшення участі країни у регіональних та двосторонніх торговельних договорах хоч і несе у собі ризик створення заплутаного регулятивного «клубка» і торговельної інтервенції, залишає достатню кількість митних інструментів для ефективного реалізації державного регулювання економіки.

Ключові слова: міжнародна торгівля, торговельна політика, митні бар'єри, нетарифні бар'єри, продовольча безпека.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТАМОЖЕННЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В УСЛОВИЯХ НОВЕЙШИХ ИНТЕГРАЦИОННЫХ СОГЛАШЕНИЙ

Дейнеко О. Т.

Актуальность темы исследования объясняется негативным влиянием интеграционных соглашений, в частности – о создании зон свободной торговли, в перечень инструментов, которые государство может использовать для реализации своей экономической политики в сфере внешнеэкономической деятельности, в частности – на перечень таможенных инструментов.

В мире наблюдается устойчивое увеличение международного товарооборота, соединенное с тенденцией к постепенному снижению торговых барьеров большинством стран. Усиление интеграционных процессов негативно влияет на широту воздействия и перечень таможенных инструментов регулирования экономики. Учитывая риски социально-экономического и экологического характера, которые возникают при отсутствии или недостаточности государственного регулирования экономических процессов, важным является обеспечение эффективности тех таможенных инструментов, использование которых возможно по условиям интеграционных соглашений. Вместе с этим, внимание к таможенным инструментам усиливается на волне идей «экономического патриотизма», которые приобретают всё большей популярности в США, Европе и других странах мира и критики либерализма.

Освещение вопросы в трудах отечественных и зарубежных ученых носит спорадичный характер и, как правило, привязываются к проблеме конкретного рынка или отрасли в конкретном соглашении. Т. Осташко в ряде работ в и в первые годы после ратификации Соглашения об ассоциации между Украиной и ЕС проводила исследование потенциальных воздействий этой сделки на инструменты регулирования отдельных отраслей экономики Украины. С точки зрения обобщения практики государственного регулирования экономики в евроинтеграционных процессах можно отметить В. Олефирова и А. Митченка, освещающих опыт Болгарии, Польши, Румынии, стран Африки, Америки и Ближнего Востока.

Вышеуказанные исследования не рассматривают отдельные институты государственного регулирования экономики, в частности таможенных инструментов, на глубинном уровне, концентрируясь на непосредственно экономических процессах и влиянии увеличения свободы торгового оборота на национальное производство.

Целью исследования является анализ влияния международных экономических процессов на таможенные инструменты реализации экономической политики государства, с целью выработки предложений по эффективному использованию этих инструментов.

В работе использованы теоретический и эмпирический методы познания в их диалектическом сочетании. При анализе существующих интеграционных процессов использовано статистико-экономические методы, в частности, сравнение, графических построений, а также методы дескриптивной и компаративной статистики. Для определения путей эффективного использования таможенных инструментов применено компаративные методы, методы анализа, синтеза, обобщения, а также системный метод. использован системный метод.

В рамках исследования раскрыто динамику развития интеграционных процессов и влияние различных их видов на таможенные инструменты как в целом, так и в отдельных отраслях. Исследована международный опыт применения таможенных инструментов в этих условиях и освещены наиболее эффективные из них.

Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования государственной экономической политики, в частности в сфере внешнеэкономической деятельности, продовольственной безопасности, защиты национального продовольственного рынка и его отдельных сегментов, поддержки отечественных производителей.

Исследование продемонстрировало, что в рамках ВТО для контроля товарооборота эффективно приближение фактических таможенных ставок до размера связанных. В рамках двусторонних и многосторонних договоров эффективным инструментом, благодаря гибкости и потенциальным

направленням применения, является тарифное квотирование. Увеличение участия страны в региональных и двусторонних торговых договорах хоть и несет в себе риск создания запутанного регулятивного «клубка» и торговой интервенции, оставляет достаточное количество таможенных инструментов для эффективной реализации государственного регулирования экономики.

Ключевые слова: международная торговля, торговая политика, таможенные барьеры, нетарифные барьеры, продовольственная безопасность.

EFFECTIVE EMPLOYMENT OF CUSTOMS INSTRUMENTS IN THE CONTEXT OF THE LATEST INTEGRATION AGREEMENTS

Deineko O. T.

The relevance of the research topic is explained by the negative impact of integration agreements, in particular the free trade ones, on the list of instruments that the state can use to implement its economic policy in the field of foreign economic activity, in particular - on the list of customs instruments.

There is a steady global increase in international trade, coupled with the tendency to gradually reduce trade barriers by most countries. Strengthening integration processes negatively influence the breadth of influence and the list of customs instruments of economic regulation. Given the socio-economic and environmental risks that arise in the absence or lack of state regulation of economic processes, it is important to ensure the effectiveness of those instruments that may still be used under the terms of integration agreements. Additionally, the attention to the customs instruments is increasing in the context of the «economic patriotism» that is becoming popular in USA, Europe and other countries, together with the criticism of the neoliberalism.

The coverage of the issue in the works of domestic and foreign scholars is sporadic in nature and is usually tied to the problem of a particular market or industry in a particular agreement. In the last years before the ratification of the Association Agreement between Ukraine and the EU, as well as in the first years after, T. Ostashko studied the potential effects of that agreement on the instruments of regulation of certain sectors of the economy of Ukraine. From the point of view of generalization of the practice of state regulation of economy in the European integration processes, it is possible to mention V. Olefir and O. Mitchenok which covers the experience of Bulgaria, Poland, Romania, Africa, America and the Middle East.

The above studies do not consider separate institutes of state regulation of the economy, in particular customs instruments, at a deeper level, focusing on the direct economic processes and the impact of increasing the freedom of trade turnover on national production.

The research objective is to analyse the essence and impact of international economic processes on customs instruments for the implementation of the state economic policy in order to develop proposals for the effective use of these instruments.

The theoretical and empirical methods of cognition in their dialectical combination are used in this work. In the analysis of existing integration processes, statistical and economic methods, in particular, comparisons, graphic constructions, as well as methods of descriptive and comparative statistics are used. Comparative methods, methods of analysis, synthesis, generalization, and also the system method are used to determine the ways of efficient use of customs instruments. system method is used.

The dynamics of the development of integration processes and the influence of their various types on the customs instruments both in general and in separate branches are revealed in the framework of this research. The international experience of using customs instruments in these conditions is investigated and the most effective ones are highlighted.

The results of this research can be applied in the process of formulating the state economic policies, in particular in the context of international economic activities, food security, protection of the national agri-food market and its elements, support of the national manufacturers.

The research has demonstrated that in the framework of the WTO effective applied tariffs may be effectively utilized by approximation to the bound tariffs. Within the framework of bilateral and multilateral agreements, the institute of tariff quote is an effective tool, due to flexibility and potential directions of application. Increasing the country's participation in regional and bilateral trade agreements, albeit with the risk of creating a complicated regulatory «stew» and trade intervention, leaves a sufficient number of customs tools for effective implementation of the state regulation of economy.

Key words: international trade, trade policy, tariffs barriers, non-tariff barriers, food security.

JEL Classification: F15, L51.

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізації, міжнародного розподілу праці та посилення ролі зовнішньоекономічної діяльності у розвитку національних економік, ефективне формування митної політики держави та її реалізація через відповідні інструменти стають дедалі важливішим та нагальнішим питанням, тим паче з урахуванням того, що з посиленням інтеграційних процесів, притаманних сучасному етапу світового економічного розвитку, це ускладнюється.

За загальним правилом, як це вбачається з аналітичних та доктринальних джерел [1], інтеграційні процеси, які збільшують свободу торгівлі між країнами/блоками, сприяють економічному зростанню кожного з учасників такого інтеграційного процесу. Так, наприклад, для агропродовольчих ринків практично усіх країн, які підписали ту чи іншу угоду інтеграційного характеру з Європейським Союзом, можна виокремити низку закономірностей, незалежно від їх географічного розташування, рівня розвитку чи часу укладання угоди. Це

– збільшення обсягу та пожвавлення прямих іноземних інвестицій, мобілізація внутрішнього виробничого потенціалу, збільшення обсягу виробництва продукції з порівняно високою доданою вартістю та значне зміцнення експортного потенціалу агропродовольчого комплексу.

Однак, вищезазначене збільшення свободи торгівлі має і зворотну сторону – зменшення переліку та обсягу застосування важелів, які держава може використовувати задля реалізації своєї економічної політики, у тому числі – у частині продовольчої та екологічної безпеки. Яскравим прикладом є ситуація, що складається з виробництвом та експортом соняшникового насіння з України – заплановане в економічній частині Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію між Україною та ЄС), зменшення митного та фіскального навантаження на експорт насіння соняшнику несе у собі цілий ряд реальних та значних ризиків як для економіки (відплив сировини від переробних підприємств і зменшення експорту соняшникової олії, продукції з більшою доданою вартістю та одним з найбільш успішних кейсів розвитку вітчизняної промисловості) так і для навколишнього середовища (сценарій екстенсивного розширення виробництва насіння цієї високоенергетичної та виснажливої для ґрунтів культури, який є найбільш вірогідним через низький рівень технічної оснащеності дрібних селянських рослинницьких господарств, нестачу державних коштів, які можна було б направити на підтримку агропродовольчого сектора та несприятливий інвестиційний клімат через волатильність політичної ситуації і сумнівні умови ведення бізнесу) [2]. При цьому очевидні інструменти, які могла б застосувати держава у розумні строки для нівелювання ризиків, в угоді відсутні, а існуючі у рамках українського законодавства – обмежені або виключені для правовідносин з ринками Європейського Союзу вищезгаданою угодою.

З вищенаведеного вбачається, що розуміння того, як ефективно реалізовувати залишковий інструментарій тим більш важливе, чим менший його обсяг. Оскільки чільне місце у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності посідає митна політика та митні інструменти, дане дослідження концентруватиме свою увагу на їх частині.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Висвітлення питання у працях вітчизняних та зарубіжних вчених носить спорадичний характер і, зазвичай, прив'язується до проблеми конкретного ринку або галузі у конкретній угоді – зокрема, варто відзначити ґрунтовний внесок української вченої Т. Осташко, яка у ряді робіт до та у перші роки після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС проводила дослідження потенційних впливів цієї угоди на інструменти регулювання окремих галузей економіки України. З точки зору узагальнення практики державного регулювання економіки в євроінтеграційних процесах можна відзначити В. Олефіра та О. Митченка, які висвітлюють досвід Болгарії, Польщі, Румунії, країн Африки, Америки та Близького Сходу. Разом з тим, вказані дослідження не розглядають окремі інститути державного регулювання економіки, зокрема митних інструментів, на глибинному рівні, концентруючись на безпосередньо економічних процесах та впливі збільшення свободи торгівельного обороту на національне виробництво.

Предметом дослідження є державне регулювання економіки в умовах посилення інтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є особливості ефективного використання митних інструментів для реалізації економічної політики держави.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо можливих напрямів ефективного використання митних інструментів для реалізації економічної політики держави.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- дослідити існуючі інтеграційні процеси та виявити притаманні їм спільні риси у розрізі впливу на державне регулювання економіки;
- розкрити вплив основних існуючих інтеграційних процесів на обсяг застосування та перелік митних інструментів у розпорядженні Україні та інших країн;
- дослідити та узагальнити міжнародну практику реагування національних регуляторів на звуження митного інструментарію;
- розробити практичні рекомендації щодо ефективного використання митних інструментів загалом та в Україні.

Методи дослідження. У роботі використано теоретичний та емпіричний методи пізнання в їх діалектичному поєднанні. При аналізі існуючих інтеграційних процесів використано статистико-економічні методи, зокрема, порівняння, графічних побудов, а також методи дескриптивної та компаративної статистики. Для визначення шляхів ефективного використання митних інструментів застосовано компаративні методи, методи аналізу, синтезу, узагальнення, а також системний метод. використано системний метод.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч у світі спостерігається стійке збільшення міжнародного товарообороту, поєднане з чіткою тенденцією до поступового зниження торгівельних бар'єрів більшістю країн. Вказане зниження є результатом цілого ряду двосторонніх та багатосторонніх міжнародних переговорів та договорів, що стали їх результатами (наприклад, Уругвайський раунд переговорів у рамках Світової Організації Торгівлі та Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою від 14.03.2017). Посилення інтеграційних процесів як у багатосторонньому, так і у двосторонньому вимірах, негативно впливає на широту впливу та перелік інструментів державного регулювання економіки, зокрема митних інструментів, що займають провідне місце у державному регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Зважаючи на ризики соціально-економічного та екологічного характеру, які виникають при відсутності або недостатності державного регулювання економічних процесів, вкрай важливим є забезпечення ефективності тих митних інструментів, використання яких можливе за умовами інтеграційних угод. У межах даного дослідження термін

«митні інструменти» вживається у широкому значенні і охоплює як тарифні, так і нетарифні інструменти регулювання, за винятком митних формальностей, через значну національну специфіку останнього інституту.

Результати дослідження. Посилення інтеграційних процесів відбувається за трьома взаємопов'язаними, але у той же час доволі самостійними напрямками: розширення членства та зарегульованості міжнародних організацій світового рівня (Світова Організація Торгівлі), розширення регіональних інтеграційних утворень, зокрема – за рахунок асоційованого членства (наприклад, Європейський Союз, Євразійський економічний союз, Тихоокеанське партнерство), двосторонніх інтеграційних договорів (наприклад, Угода про створення зони вільної торгівлі між Україною та Ізраїлем).

У першу чергу, розглянемо Світову Організацію Торгівлі. Вона є найбільшим економічним інтеграційним утворенням та налічує 164 країн-членів, що формують більшу частину міжнародного товарообороту. Основною метою даного утворення вказується поступове зниження рівня митних та нетарифних бар'єрів у торговельних відносинах між її країнами-членами, аби країни, ринки та економіки яких досі розвиваються, могли б отримати таку частку у міжнародній торгівлі, яка б відповідала насущним потребам їхнього економічного розвитку [3].

Тим не менш, не зважаючи на задекларовану мету лібералізації торгівлі, механізми СОТ передбачають можливість використання певних захисних інструментів, що передбачені, зокрема, у наступних нормативно-правових актах: Генеральній угоді з тарифів та торгівлі (1947 та 1994 років), Угоді про субсидії та компенсаційні заходи, Угоді про технічні бар'єри у торгівлі, Угоді про захисні заходи, а також у низці галузевих угод, на кшталт Угоди про сільське господарство [4]. У рамках цієї статті для нас найбільший інтерес представляють імпорتنі митні ставки, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, а також антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та захисні заходи.

Найбільш поширеним та класичним інструментом є маніпуляція імпортними митними ставками. У той час як, зазвичай, при вступі до СОТ майбутні країни-учасники беруть на себе зобов'язання знизити свої тарифні бар'єри, правила СОТ передбачають можливості зміни зобов'язань, взятих країною при вступі до цієї організації, особливо якщо таке право при вступі було зарезервоване, як у випадку України; Про вплив розміру тарифної ставки як такої на торговельний оборот у доктринальних джерелах написано достатньо, тому зосередимось на підкресленні недоліку такого інструменту – у той час як рівень фактично діючих митних ставок може бути нижчим за той, який зобов'язалася взяти на себе країна при вступі до СОТ, підвищення тарифних ставок необхідно узгоджувати з основними заінтересованими країнами-торгівельними контрагентами задля визначення достатніх компенсаційних поступок. За відсутності такої згоди та/або відповідних поступок за іншими тарифними лініями, не лише інші держави можуть застосувати спеціальні заходи по відношенню до імпорту з даної країни, що передбачено механізмами СОТ, але й додаткові компенсації, передбачені Домовленістю про правила і процедури врегулювання суперечок від 15.04.1994. Окремо варто відзначити, що для розвинених країн характерний більший рівень співпадіння граничних (максимальних у рамках СОТ) митних ставок та фактично діючих митних ставок, у той час як у країн, що розвиваються, граничні митні ставки грають роль «стелі», а фактичні є відчутно нижчими за них [5].

Хоча загалом з моменту свого створення у 1995 році, СОТ була достатньо ефективною у справі досягнення своїх мети, демонструючи стабільну низхідну динаміку рівня діючих митних ставок за режимом найбільшого сприяння у країнах-членах, станом на 2017 рік зменшивши його більш ніж на 46% у середньому арифметичному виразі та майже на 41% у середньому зваженому арифметичному виразі, як це відображено на рис.1, при проведенні компаративного аналізу можна чітко спостерегти маніпулювання митними ставками у рамках механізмів СОТ при реалізації державами-членами своєї безпекової політики, а саме – продовольчої.

Рисунок 1. Загальний середній світовий рівень діючих митних ставок за режимом найбільшого сприяння СОТ, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Так, варто звернути увагу на рис. 2 та рис. 3, де відображено середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва. У той час як з Рисунку 1 видно, що загалом по товарним групам середній зважений рівень ефективних митних ставок є нижчим за середні номінальні показники, у агропродовольчому секторі, продукція якого у структурі експорту України за 2018 рік вже складала 39,4% [7], складається ситуація зворотна. Не лише рівень фактичних та номінальних бар'єрів значно вищий за загальний, але він непропорційно і атипово високий за товарними групами, що мають більше значення для міжнародної торгівлі.

Рисунок 2. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва за режимом найбільшого сприяння СОТ, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

На рис. 2 відображено середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва (що становило у 2018 році вже 20,9% від українського експорту) після створення СОТ. Як видно, зважений середній рівень не лише аномально перевищує звичайний середній показник, але й темпам їхнього зниження характерна нижча динаміка та менша стабільність. Так, у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на трохи більше 47% у той час як у середньому зваженому – лише на 35%.

Рисунок 3. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію тваринництва за режимом найбільшого сприяння СОТ, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

З продукцією тваринництва ситуація ще більш показова. У той час як у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на 30,8%, за основними товарними групами вони збільшилися на 0,18%.

Як видно з вищенаведеного, навіть за умови членства у такому масштабному інтеграційному об'єднанні, у держав залишаються легітимні митні інструменти реалізації державної політики. Так, для захисту ринку від продукції країн-членів СОТ, що не пов'язані з окремо взятою країною додатковими інтеграційними угодами, доцільним є наслідування загальноприйнятого у розвинених країнах інструменту – максимального наближення ефективних діючих митних ставок у режимі найбільшого сприяння до зв'язаних митних ставок СОТ.

Іншим інструментом є технічні регламенти та нормативи, а також санітарні та фітосанітарні заходи формально покликані захищати національні ринки та їхніх споживачів від небезпечної продукції, проте на практиці використовуються і у суто протекціоністських або політичних цілях. Яскравим прикладом є санкції Російської Федерації проти вітчизняної молочної продукції кількарічної давнини, а також обмеження на імпорт окремими виробниками кондитерської продукції до цієї держави [8]. Однак, до використання цього інструменту необхідно ставитися з обережністю – правилами СОТ передбачені процедури оскарження таких обмежень, до яких, зокрема, вдавалася й Україна, хоча й процес розгляду таких скарг є значно ростягнутим у часі і не зупиняє дію таких обмежень.

Антидемпінгові мита, що через свій особливий статус виділяються у окрему категорію, є найпоширенішим у СОТ механізмом надзвичайного захисту внутрішнього ринку у кризові періоди: у період з 1995 по 2016 рік країнами-членами СОТ було ініційовано 5286 антидемпінгових розслідувань, 3405 з яких завершилися прийняттям рішення про введення антидемпінгового мита. Наслідки застосування таких мит по суті своїй є аналогічними запровадженню або підвищенню тарифної ставки на імпорт продукції – цінова конкурентоспроможність національного виробника на внутрішньому ринку підвищується, проте ціною збільшення вартості імпорту для вітчизняних споживачів. Перевагою антидемпінгового мита, при значній ситуаційності його застосування, є те, що воно застосовується не до всіх джерел імпорту, а до конкретної країни, що дозволяє уникнути суттєвого зменшення імпортової продукції на внутрішньому ринку, якщо таке є необхідним.

Іншим особливим видом мита виступає компенсаційне, що впроваджується у відповідь на субсидування у країні-експортері певної продукції. Так, у період з 1995 по 2016 рік державами-членами СОТ було ініційовано 445 компенсаційних розслідувань, 240 з яких вилилися у прийняття рішення про застосування компенсаційних мит [9]. Як і у випадку з антидемпінговим митом, даний інструмент може використовуватися у політичних цілях і сприймається партнерами негативно, тому при прийнятті відповідних рішень необхідно готувати адекватну та вичерпну доказову базу.

Режим найбільшого сприяння є ключовим у всьому інституті СОТ. По суті, він означає, що митні ставки, які пропонуються одним членом іншому, як це згадувалося раніше, мають надаватися й усім іншим. Тим не менш, механізми СОТ передбачають можливість для держав-членів укладення договорів про вільну торгівлю та митних союзів, у рамках яких члени таких поглиблених інтеграційних утворень отримують, все ж, позитивно-дискримінаційні умови. Тому, наряду з членством у СОТ, різні держави укладають між собою також регіональні торговельні угоди (табл.1), кількість яких з 1990 року кількість регіональних торговельних угод зросла з 50 до 294 у 2019 році (рис.4). Станом на 2019 рік майже половина світової торгівлі відбувалася між країнами-учасниками таких торговельних угод.

Таблиця 1. Типи регіональних торговельних угод

Зона вільної торгівлі	Митний союз	Спільний ринок	Економічний союз
Передбачає значне зменшення або усунення внутрішніх тарифів та самостійне визначення країнами-учасниками режимів торгівлі з третіми сторонами.	Передбачає усунення внутрішніх тарифів та спільне визначення країнами-учасниками режимів торгівлі з третіми сторонами.	Передбачає усунення внутрішніх тарифів та спільне визначення країнами-учасниками режимів торгівлі з третіми сторонами, а також вільне переміщення товарів, робіт і послуг, а також факторів виробництва — капіталі, трудових ресурсів — через кордони учасників.	Спільний ринок, поєднаний з гармонізацією економічної політики, зокрема у регуляторній та макроекономічній сфері.

Джерело: розроблено автором на основі положень Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року [10].

Обмежуючи кількість учасників та концентруючись на стратегічних інтересах, регіональні торговельні угоди забезпечують виникнення більш глибоких регулювань у сфері торгової та економічної інтеграції, ніж багатосторонні норми СОТ. Так, на початку регіональні торговельні угоди фокусувалися на зменшенні митних тарифів та інших формальних бар'єрів. На даний момент, регіональні торговельні угоди зачіпають питання що виходять за сферу питань перетину кордонів, зокрема такі як права інтелектуальної власності, інвестиції, переміщення капіталу та людей, конкуренції, праці, екологічних стандартів та державних закупівель.

Масштаб та глибина регулювання можуть значно відрізнятися від договору до договору, але можна чітко простежити загальні тренди, властиві усім таким угодам.

Рисунок 4. Динаміка зростання кількості регіональних та двосторонніх торгівельних/інтеграційних угод у період з 1948 по 2019 рік.

Джерело: складено на основі інформації з даних RTA-IS COT [11]

Центральним елементом будь яких регіональних торгівельних угод зазвичай є зниження рівня мит або повна їх ліквідація у торгівлі між сторонами. Через зниження рівня мит чи обмежень по тарифним квотам, учасники угоди отримують преференційний доступ до ринків інших учасників для окремих агропродовольчих продуктів. За загальним правилом, у регіональних торгівельних угодах нечутливі сектору зазнають більшого зниження бар'єрів, а чутливі – вилучаються з переліку тих, що підпадають під зниження мит, регулюючись, взамін, тарифними квотами.

Рисунок 5. Загальний середній світовий рівень діючих митних ставок, %

Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Як видно з рис. 5, регіональні та двосторонні інтеграційні угоди значно збільшили динаміку зниження тарифних бар'єрів. Так, з їх урахуванням митні ставки з 1995 року зменшилися на 55% у середньому арифметичному виразі та майже на 56% у середньому зваженому арифметичному виразі. Утім, навіть з їхнім

урахуванням, реалізація державної політики з продовольчої безпеки за допомогою інструменту митної ставки продовжує спостерігатися.

На рис. 6 відображено середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва, з урахуванням регіональних та двосторонніх інтеграційних угод. Ситуація аналогічна СОТ, хоча і у дещо пом'якшеній формі: у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на трохи більше 50,5% у той час як у середньому зваженому – менш ніж на 40%.

Рисунок 6. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію рослинництва, %
Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Що характерно, у той час як у режимі найбільшого сприяння СОТ відбулося зростання середньої зваженої арифметичної митної ставки на продукцію тваринництва, міжрегіональні та двосторонні інтеграційні угоди стимулювали значне зменшення цього показника у торговельних відносинах між собою – преференція, яку вони утримують від широкого загалу СОТ: у середньому арифметичному виразі митні ставки зменшилися на 52,5%, за основними товарними групами вони впали на 28,5% (рис. 7).

Згаданий вище механізм тарифного квотування дає можливість залучити на ринок бажані товарні групи, при цьому захистивши національного виробника. Окрім того, його можна використовувати в ролі інструменту політичного впливу, а також для реалізації безпекової політики. Показовий приклад Японії, яка застосовує експортні квоти на власну продукцію як інструмент додаткового впливу на торговельних переговорах [12]; у питанні безпекової політики ілюстративним є приклад ЄС, який таким чином захищає національного аграрного виробника від напливу дешевшої, але не менш якісної продукції з України

Рисунок 7. Середній світовий рівень діючих ефективних митних ставок на продукцію тваринництва, %
Джерело: розраховано автором на основі інформації з бази даних WITS [6]

Важливе місце у таких угодах займають і нетарифні митні інструменти. Останні регіональні торговельні угоди, на кшталт Всеохоплюючої економічної і торговельної угоди між Канадою та Європейським Союзом, встановлюють правила щодо застосування нетарифних заходів регулювання експортно-імпоротної діяльності, в основному – шляхом посилення комунікації та координації між учасниками. Зазвичай, положення регіональних торговельних угод щодо застосування санітарних та фітосанітарних заходів та технічних бар'єрів у торгівлі кореспондують з релевантними багатосторонніми міжнародними договорами. Таким чином, 77% регіональних торговельних угод, що були підписані з 2001 року, закріплюють принципи, встановлені багатосторонніми договорами щодо фітосанітарних заходів; 74% – договорами щодо технічних бар'єрів у торгівлі. Більш того, більше 60% угод виходять за межі положень багатосторонніх угод [11].

Варто також відзначити, що регіональні торговельні угоди зазвичай визнають права і обов'язки, встановлені СОТ по відношенню до заборони та обмеження експорту і дозволять учасникам тимчасово використовувати такі заходи задля недопущення або ліквідації критичної нестачі продовольчої продукції (наприклад, Угода про зону вільної торгівлі між Асоціацією держав Південно-Східної Азії, Австралією та Новою Зеландією). Однак, у деяких регіональних торговельних угодах (наприклад, між Мексикою та Болівією і Мексикою та Колумбією) ці правила виходять за межі, встановлені СОТ, зі спеціальними критеріями, що застосовуються для використання експортних обмежень (таких як типи продукції, що може підпадати під обмеження) та строки, у які інші учасники угоди мають повідомлятися про заходи, що планується застосувати. Окрім того, інші регіональні торговельні угоди (напр., Торговельна асоціація між Чилі та Європою, а також торговельна угода між Мексикою та Японією) йдуть навіть далі, забороняючи обмеження експорту, без встановлення будь-яких винятків.

Багато регіональних торговельних угод, особливо у Азійсько-Тихоокеанському регіоні, містять положення, що забороняють використання експортних субсидій у агропродовольчому секторі. Однак, декларація Міністерської конференції СОТ у Найробі передбачає відмову від експортних субсидій у різні строки для розвинених країн та країн, що розвиваються. Цим рішенням також були погоджені винятки щодо окремих видів продукції та країн. Таким чином, після завершення перехідних періодів, встановлених Рішенням Найробі, регулювання експортних субсидій втратить свою актуальність для регіональних торговельних угод.

Зазвичай, регіональні торговельні угоди не включають положень щодо внутрішньої підтримки агропродовольчого сектору, оскільки обмеження внутрішніх субсидій у більшій мірі, ніж вже передбачено багатосторонніми угодами, принесло б користь усім торговельним партнерам, а не лише учасникам відповідної регіональної торговельної угоди. Через це, учасники регіональних торговельних угод немотивовані посилювати обмеження щодо субсидування агропродовольчого сектору і з цього виходить, що багатосторонні торговельні угоди більш пристосовані для регулювання питань внутрішньої підтримки.

Узагальнюючи наведену вище інформацію, доцільно ствердити, що хоч у деяких випадках регіональні торговельні угоди і використовуються учасниками у якості простої альтернативи багатостороннім торговельним перемовинам, ці угоди демонструють потенціал стати інструментом просування торгівлі на глобальному рівні. Регіональні торговельні угоди уможливили держави визначати взаємні правила та обов'язки швидше та за межі рівня, який можливо було б досягнути шляхом багатосторонніх перемовин, і деякі з цих правил дозволили дійти згоди щодо окремих питань у рамках СОТ. Наприклад, проблеми послуг, інтелектуальної власності, екологічних стандартів, інвестиційної політики та політики у сфері конкуренції були спочатку підняті у рамках регіональних перемовин і вже потім розвинулися до обговорення і перемовини на рівні СОТ.

Тим не менш вкрай важливо враховувати, що поступове розповсюдження регіональних торговельних угод, якими держави розширюють преференції на різноманітних умовах і встановлюють технічні вимоги, також несе у собі ризик створення ефекту «заплутаного клубка», коли різноманітні правила, тарифи та інституційні домовленості застосовуються одночасно, а об'єм адміністративної роботи, необхідний для здійснення зовнішньоекономічної операції, стає невідомим для більшості суб'єктів господарювання.

Окремо слід виділити міжнародні двосторонні договори, яким властивий ряд особливостей, викликаний кількістю контрагентів і які ми зараз розглянемо, аби пояснити їх превалентність. Диференціацію країн за кількістю укладених угод представлено на рис.8.

По-перше, їм притаманна неприпустимість внесення в них застережень, оскільки в такому випадку втрачається сам сенс укладення двостороннього договору, спрямованого на максимальне погодження позицій двох держав, їх інтересів та воля [14].

По-друге, такі договори укладаються, змінюються і припиняються набагато простіше ніж відбувається приєднання до світових або регіональних торговельних угод. Це дозволяє державам регулювати свою зовнішньоторговельну політику за допомогою ще більш гнучкого механізму, ніж регіональні договори сприяючи, разом з тим, прогресивному розвитку сучасного міжнародного права. Саме таким шляхом віддзеркалюється у реальності одна з основних рис сучасного міжнародного права – його динамізм

По-третє, вони не потребують тлумачення, оскільки укладаються двома державами, що попередньо з'ясували усі можливі неоднозначні аспекти у врегулюванні тієї чи іншої сфери міждержавних відносин. Через це вони зазвичай містять як нормативні приписи, так і правозастосовчі, що спрощує процес міжнародно-правового регулювання двосторонніх міждержавних відносин та робить його більш ефективним з самого початку їхньої дії.

Рисунок 8. Участь держав у регіональних та двосторонніх торговельних угодах.

Джерело: складено на основі інформації з даних Базы статистических данных СОТ [13]

Такий вид угод не лише дозволяє розширити преференції для учасників, які вже пов'язані участю у інтеграційних утвореннях, тим самим збільшуючи товарооборот за узгодженими лініями, але й освоювати окремі нетрадиційні ринки, що стало особливо актуальним для України в умовах вимушеного зменшення експорту до Російської Федерації та країн ЄАЕС.

Висновки. Результати дослідження демонструють, що в умовах посилення світових інтеграційних процесів, митні інструменти залишаються ефективним важелем у реалізації державної економічної політики, зокрема – у сфері продовольчої безпеки. Так, у рамках СОТ ефективним шляхом реалізації інструменту митної ставки, який успішно використовується країнами з розвиненими ринковими економіками, є максимальне їхнє наближення до обсягу, передбаченого інститутом зв'язаних ставок. У регіональних та двосторонніх угодах, які через більшу закритість, регіональні та двосторонні договори демонструють більшу за СОТ ефективність у справі зменшення торговельних бар'єрів, особливо у сфері агропродовольчої продукції (у той час як, зокрема, за продукцією тваринництва фактичні тарифні бар'єри за основними товарними групами у СОТ збільшилися, на рівні регіональних та двосторонніх угод на 28,5% за 22 роки), на перший план виходить інститут тарифного квотування, який, зокрема, широко застосовується у рамках Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Збільшення участі країни у регіональних та двосторонніх торговельних договорах хоч і несе у собі ризик створення запутаного регулятивного «клубка» і торговельної інтервенції, залишає достатню кількість митних інструментів для ефективної реалізації державного регулювання економіки.

Список використаних джерел

1. Олєфір В. Розвиток агропродовольчих секторів Болгарії, Польщі та Румунії в умовах поглиблення євроінтеграції // *Економіст*. 2014. №12. 2014. С.65-68.
2. Дейнеко О.Т. Ризики зниження експортного мита на насіння соняшника, у контексті угоди про асоціацію між Україною та ЄС // *Економічний вісник університету*. 2016. № 29/2. С.521-526.
3. Угода про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342
4. Дейнеко О. Т. Актуальні митні інструменти захисту внітрішнього агропромислового ринку в умовах СОТ // *Розвиток співробітництва України із СОТ: матеріали міжнародного круглого столу* / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2018. С.64-67. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/5.pdf>
5. International Trade and Market Access Data. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState=%7b%22impl%22:%22client%22,%22params%22:%7b%22langParam%22:%22en%22%7d%7d

6. World Integrated Trade Solution. URL: <https://wits.worldbank.org/>
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Осташко Т. О. Перспективи та ризики у торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами єдиного економічного простору // Економіка і прогнозування. 2012. № 1. С.132-142.
9. Subsidies and countervailing measure. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm
10. Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003.
11. Regional Trade Agreements Information System. URL: <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
12. Середя В.І., Козарь М.В. Особливості використання кількісних інструментів регулювання міжнародної торгівлі в сучасних умовах // Економіка і суспільство. 2017. № 13. С.124-134.
13. WTO Statistics Database. URL: <http://stat.wto.org>.
14. Смирнова Г. Двосторонні міждержавні договори – найефективніший механізм міжнародноправового регулювання двосторонніх міждержавних відносин // Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2010. № 88 (1). С.101-102.

References

1. Olefir, V. (2014). Rozvytok ahroprodovolchyykh sektoriv Bolharii, Polshchi ta Rumunii v umovakh pohlyblennia yevrointegratsii [Development of the agri-food sectors of Bulgaria, Poland and Romania in the context of the developing eurointegration]. *Ekonomist*, 12, 65-68.
2. Deineko, O. (2016). Ryzyky znyzhennia eksportnoho myta na nasinnia soniashnyka, u konteksti uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS [Risks of lowering the export tariff on sunflower seeds in the context of the Ukraine-EU Association Agreement]. *Ekonomichnyi Visnyk Universytetu*, 29/2. 521-526.
3. Uhoda pro zasnuvannia Svitovoi orhanizatsii torhivli vid 15.04.1994 [Agreement establishing the World Trade Organisation, 1994]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_342
4. Deineko, O. (2018). Aktualni mytni instrumenty zakhystu vniutrishnoho ahropromyslovoho rynku v umovakh SOT [Relevant tariff instruments for protecting the internal agri-food market in the context of WTO]. *Rozvytok Spivrobitnytstva Ukrainy Iz SOT: Materialy Mizhnarodnoho Kruhloho Stolu*, 64-67.
5. International Trade and Market Access Data. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Map.wcdf&bookmarkState=%7b%22impr%22:%22client%22,%22params%22:%22%7b%22langParam%22:%22en%22%7d%7d
6. World Integrated Trade Solution. URL: <https://wits.worldbank.org/>
7. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Ostashko, T. (2012). Potential and risks of agrarian trade with the states of the single economic space. *Ekonomika I Prohnozuvannia*, 1. 132-142.
9. Subsidies and countervailing measure. URL : https://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/scm_e.htm
10. Heneralna uhoda z taryfiv i torhivli 1994 roku [General Agreement on Tariffs and Trade of 1994]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_003.
11. Regional Trade Agreements Information System. URL : <http://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
12. Sereda, V., & Kozar, M. (2017). Osoblyvosti vykorystannia kilkisnykh instrumentiv rehuliuвання mizhnarodnoi torhivli v suchasnykh umovakh [Peculiarities of using quantitative instruments for international trade regulation in the modern context]. *Ekonomika I Suspilstvo*, 13. 124-134.
13. WTO Statistics Database. URL: <http://stat.wto.org>.
14. Smyrnova, H. (2010). Dvostoronni mizhderzhavni dohovory – naiefektyvnishyi mekhanizm mizhnarodnopravovoho rehuliuвання dvostoronnikh mizhderzhavnykh vidnosyn [Bilateral agreements – the most effective mechanism for regulating international relations]. *Aktualni Problemy Mizhnarodnykh Vidnosyn*, 1(88). 101-102.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Дейнеко Олександр Турсунбайович, старший викладач
ПВНЗ «Українсько-американський університет Конкордія»
вул. Тургенєвська, 8-14, к. 1-4, м. Київ, 01601, Україна
e-mail: otdeineko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-5314-242X>
Researcher ID: S-7770-2018

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Дейнеко Александр Турсунбаевич, старший преподаватель
ЧВУЗ «Украинско-американский университет Конкордия»
ул. Тургеневская, 8-14, к. 1-4, г. Киев, 01601, Украина
e-mail: otdeineko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Deineko Oleksandr, senior lecturer

УДК 339.727.6

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2019-43-55-58>

ПРОГНОЗУВАННЯ ІНДЕКСУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Герасенко В. П.,
Левкович В. Ю.

Ключові слова: цифрова економіка, індекси розвитку цифрової економіки; економіко-математичне моделювання; рівняння регресії.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ИНДЕКСА ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ И ОБЩЕСТВА ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Герасенко В. П.,
Левкович В. Ю.

В статье проведен экономико-математический анализ и построены уравнения линейной и нелинейной регрессии с целью прогнозирования индекса цифровой экономики и общества (DESI) для Беларуси. Это позволит позиционировать страну в важнейшем индикаторе оценки перспектив современного развития цифровой экономики.

Предметом исследования являются организационно-экономические, управленческие отношения, возникающие в процессе развития цифровой экономики.

Целью исследования является составление экономико-математической модели на основе статистических данных для расчета прогнозного значения таргетируемого индекса для Республики Беларусь.

Методы исследования. В ходе исследования применены общенаучные и формализованные методы исследования: анализ и синтез, систематизация и классификация, статистический сбор информации, SWOT-анализ и ABC-анализ, корреляция и регрессия, экономико-математическое моделирование и другие.

Результаты работы. На основании полученного полиномиального уравнения регрессии составлен прогноз индекса цифровой экономики и общества (DESI) для Беларуси. Данный индекс на сегодняшний день в Республике Беларусь не рассчитывается.

Область применения результатов работы. Научно-исследовательские организации, органы государственного управления, учреждения образования.

Ключевые слова: цифровая экономика, индексы развития цифровой экономики; экономико-математическое моделирование; уравнение регрессии.

THE FORECAST OF DIGITAL ECONOMY AND SOCIETY INDEX FOR BELARUS

Gerasenko V. P.,
Levkovich V. Y.

Economic and mathematical analysis was carried out and linear and non-linear regression equations were built in this article in order to forecast the Digital Economy and Society Index (DESI) for Belarus. This will position the country in the most important indicator for assessing the prospects of the digital economy modern development.

The subject of the research is organizational, economic and managerial relations in the process of development of the digital economy.

The aim of the research is compilation of an economic and mathematical model based on statistical data to calculate the predicted value of the targeted index for the Republic of Belarus.

Research methods. During the study the general scientific and formalized research methods were used: analysis and synthesis, systematization and classification, statistical collection of information, SWOT analysis and ABC analysis, correlation and regression, economic and mathematical modeling, and others.

Results of work. Based on the polynomial regression equation obtained, a forecast for the Digital Economy and Society Index (DESI) for Belarus is made. This index is currently not calculated in the Republic of Belarus.

The scope of the results. Research organizations, government bodies, educational institutions.

Key words: digital economy; indexes of digital economy development; economic and mathematical modeling; regression equation.

JEL Classification: C53, O11, F63